

בין עבר לערב

המגעים בין הספרות הערבית לבין הספרות היהודית
בימי הביניים ובזמן החדש

כרך שישי

קובץ מאמרים לכבוד פרופ' יוסף טובי
לרגל פרישתו מן ההוראה

ערכו

עלי חוסיין ואילת אטינגר

הפקולטה למדעי הרוח

אוניברסיטת חיפה

חיפה תשע"ד

תוכן העניינים

5	פתח מלין
	על יוסף טובי ועל מחקריו
11	יהודה עמיר רשימת הפרסומים של פרופ' יוסף טובי: השלמות
	נאסר בסל
16	פרופ' יוסף טובי ותרומתו למחקר
	גבריאל צורן
21	דברי ברכה לכבוד פרופ' יוסף טובי
	נח גרבר
23	דברי ברכה לכבוד פרופ' יוסף טובי
	דן-בניה סרי
26	'אבן זו ינקתי ממנה': דברים לכבוד פרופ' יוסף טובי
	מאמרי מחקר
	עלי חוסיין
35	ייחודיות וחדשנות בשירה הערבית הקדומה (אחתדאא, מעארצה ולפט-מענאא) על פי המבקרים הקלסיים
	אמנון שילוח
46	'מוסרי הפילוסופים' מאת חֲנִין אבן אסחאק אלעבאדי (192–260 ה'ג'/808–873)
	טובה בארי
57	רב ניסי אלנהרואני: ראשון פייטני בבל
	אילנה ששון
	"אין עניין זה חל על הגברים בלבד": שוויון מגדרי בפרשנות המקרא של יפת בן עלי ובהלכה הקראית
71	
	חמר צבי
97	השמות הפרטיים בנוסח השומרוני של תרגום רב סעדיה גאון לתורה
	מאירה פוליאק
	המשגת הסיפור המקראי ועיבודו בכתב מחומרים שבעל פה:
109	מחידושי הפרשנות הערבית-היהודית בימי הביניים

- משה דרורי
חופש הבחירה: עמדות רב סעדיה גאון והרמב"ם
ואימוצן במדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית 153
- נאסר בסל
פירוש אלעזר בן חלפון ל'ספר הענק' למשה אבן עזרא:
בין ביאור מלות הצימוד לביאור פסוקי האסמכתא מן המקרא 184
- חביבה ישי
על נפתולי המתרגם: בין יוסף אלכמאדי לבין יהודה הלוי 198
- יוסף סדן
'המת מתוודה בפני החי על שגיונותיו'
הגיגי מזרחן על משלים וסיפורים 'משולבים' בין ערבית לעברית, בעיקר ב'בן המלך
והנזיר', ועד לכתבי יד שביבליוגרף ייחס לסביבת סיפורי 'אלף לילה ולילה' 211
- אילת אטינגר
על עריכת 'בן המלך והנזיר' לאבן חסדאי כיצירת ספרות 'אדב' 233
- יוסף פ' פנטון
שטר שהעניק מחמד ליהודי כיבר
ניסיון כושל של יהודי מרוקו בשנת 1701 להקל את עול הגזיה 250
- יצחק אבישור
הפועל המרובע בערבית-היהודית החדשה הכתובה והדבורה בפי יהודי סוריה 271
- נחם אילן
'חסדי אבות' על פרקי אבות לציון וזאן (תוניס תרנ"ד):
עיוני מבנה, לשון, תוכן ומשמעות 294
- ראובן שניר
מי צריך זהות ערבית-יהודית? על ייצוג העבר, צרכי ההווה והעתיד הגלובלי 311
- עאדל שקור
השפעת התחביר של הערבית על הכתיבה העברית של סופרים ערבים בישראל 353

החלק הלועזי

- André Lemaire
The Queen of Sheba and the Trade of South Arabia and Judah xi
- Paul Yule and Katharina Galor
Zafar: Once a Centre of Jewish Life xxxv

עאדל שקור

השפעת התחביר של הערבית על הכתיבה העברית של סופרים ערבים בישראל¹

א. מבוא

רבים מן הסופרים החשובים בימינו כותבים ספרות יפה בשפה שאינה שפת אמם, כלומר בשפת ה'אחר'. חלקם משתמשים בשפת האחר לביטוי חוויות אישיות או אמוציונליות, חלקם בוחרים בשפת האחר להצגות רשמיות בפני קהל יעד מסוים, וחלקם בוחרים בשפה זו ברצון ובמודע משום שהם חשים שליטה ויכולת הבעה בה. העיסוק באחר במחקר הספרות פירושו עניין בספרות מיעוטים, בספרות מינורית, בספרות של קבוצות שבאופן היסטורי נדחקו לשוליים, עניין בייצוג חוויות של זהויות מקומיות וגם עניין ליברלי כללי בחיזוק זהות של קבוצות תרבותיות ובעידוד השונות התרבותיות והרב-תרבותיות. העיסוק באחר מראה עד כמה התרבות עצמה היא מבנה אידאולוגי משתנה.² דוגמה מובהקת לכתיבה בשפת האחר היא הסופרת אסיה גבאר ממוצא אלג'ירי, שאימצה במודע את הצרפתית, שפת הקולוניאליזם הצרפתי באלג'יריה, כשפת הכתיבה הרשמית והעדיפה שלה. היא חשה צורך להעלות על הכתב בצרפתית את ברוטליות הקולוניאליזם הצרפתי ולתעד את התקוממות העם האלג'ירי הנלחם בגבורה נגד האויב הצרפתי, שכן, לדעתה, כתיבה בשפת האחר פירושה לעשות את האחר מוחש – לחוש בו ולהבחינו.³ במצב שבו שני עמים נפגשים כתוצאה משיקנות, ממסחר או מכיבוש, נוצר מצב של השפעות לשוניות. בנידון דידן, עברית וערבית הן לשונות שנוצרה ביניהן מציאות שלפיה נפגשו זו בזו במרוצת ההיסטוריה. מצב זה, שבו שתי מערכות לשוניות נפגשות ומתערבות בחלקן זו בזו, מביא להשפעה הדדית של קטגוריות לשוניות.⁴ לטענת ויינרייך, יש מיזוג בין הלשונות שבמגע בתחום אוצר המלים, הפונטיקה והתחביר. מיזוג זה נוצר בדרך כלל כאשר דובר דו-לשוני משתמש במלים מן הלשון המשאילה בתוך הלשון הקולטת, או מזהה פונמה של המערכת השנייה (secondary system) עם פונמה אחת מן המערכת הראשונית (primary system), היא לשון האם.⁵

¹ המאמר מבוסס על עבודת דוקטור בהדרכת דר' צבי סדן (צוגויה סאסאקי) (שקור 2010). על הכתיבה של סופרים ערבים בעברית, המניעים להיווצרותה והתקבלותה בחברה היהודית ראו שם, עמ' 1–16; שניר 1990, עמ' 248–253; שניר תשנ"ב; אמיר תשנ"ב, עמ' 40; בן רפאל 1994, עמ' 176.

² בוכרייץ, מרעי ופרגמן 2010, עמ' 10.

³ גבאר 2003.

⁴ בסל 2004, עמ' 32; סעראן 1963, עמ' 176–181.

⁵ ויינרייך 1968, עמ' 14.

להלן נעסוק ביצירות בנות ימינו של סופרים ערבים הכותבים עברית. ביצירות אלה, בין שתורגמו מערבית בידי הסופר ובין שנכתבו מלכתחילה בעברית, משובצות תבניות תחביר אופייניות לעברית הארכאית בשל קרבתם לתבניות התחביר בשפה הערבית. מספרם של אלה הולך וגדל. כיום ידועים אחד עשר סופרים: אנטון שמאס, נעים עראדי, סיד קשוע, עטאללה מנצור, נוואף עתאמנה, גרייס טנוס, מוחמד גנאים, אוסאמה אבו גוש, סלמאן נאטור, אימן סיכסק ועודה בשאראת. לצורך המחקר נאספו דוגמאות מיצירות של שבעה סופרים – שש יצירות שנכתבו במקור בערבית וחמש שתורגמו מערבית לעברית. בדוגמאות אלו יש כדי להצביע על נורמות תרגום מערבית לעברית של הסופרים הערבים ועל סגנון כתיבתם בשפה העברית. נראה כי בכתיבתם זו משתמשים הסופרים באמצעים לשוניים שונים כדי להביא אל הטקסט העברי את טעם תרבות המקור העברית, בכלל כך בחירה במבנים תחביריים זהים למבנים התחביריים שבערבית.⁶ בחירה זו סמויה, שכן הקורא העברי הממוצע יתקשה לזהות את ההשפעה.

לתופעות אלה של תרגום יש ערך רב בהעברת תרבות המקור ובגישור בין שתי השפות. הספרות כחלק מן התרבות האנושית היא אמצעי חשוב להעברת מושגים ומונחים, בין שקיים מגע ישיר בין התרבויות ובין אם לאו. כמו כן, היא ערוץ חשוב להשפעה בין לשונות, בייחוד באמצעות תרגומי יצירות מלשון אחת לאחרת באמצעות מפגש תרבותי בין עמים ויחידים.⁷ הסופרים הערבים רואים עצמם, לא רק כמחברי ספרות עברית או כמתרגמי ספרות מערבית לעברית, אלא גם כשליחים, כמתווכים וכמגשרים בין התרבות הערבית לבין התרבות העברית וכמסייעים פוטנציאליים לפתרון הסכסוך היהודי-הערבי. על כן, אסטרטגיה זו של הבחירה במבנים תחביריים זהים למבנים התחביריים בשפת המקור הערבית, במקום מבנים לשוניים חלופיים, היא בחירה רצונית מודעת. גרייס טנוס, שיצירותיו נבחנו במחקר הנוכחי, העיד כי תכליתו העיקרית בשימוש במבנים תחביריים כאלה היא ליצור אווירה מהימנה של תרבות המקור.⁸ סביר להניח, שהסופרים הערבים יכולים למצוא בנקל חלופה לשונית למבנים תחביריים אלה, שכן הם שולטים בעברית, ולעיתים יכולת ההבעה שלהם בעברית מפותחת יותר מזו שבערבית.⁹ בחירתם התדירה של הסופרים הערבים במבנים אלה נועדה אפוא לשקף את המציאות ואת הטעם של תרבות המקור, שכן השפה בכלל והתחביר כחלק מן השפה בפרט הם חלק מתרבות של כל עם.¹⁰ במאמר זה שולבו דוגמאות מן העברית הארכאית, היינו לשון המקרא, מלשון חז"ל ומן

⁶ ב' מרגולין (1996, פרק 4, עמ' 269–348) עסקה בתופעת המיקוד התחבירי ברומן 'ערבסקות' של אנטון שמאס, אך לא התייחסה להשפעת התחביר של השפה הערבית על הכתיבה העברית של סופרים ערבים בישראל. לדין בשקיעים הערביים ברומן הנ"ל השוו מרגולין 2003, אך בלא התייחסות לענייני תחביר.

⁷ בסל 2004, עמ' 34.

⁸ פגישה אישית (15.1.2012).

⁹ כך העיד טנוס והוסיף: "בעברית הצלחתי למצוא לכל מלה כמה נרדפות, הרגשתי חופשי יותר".

¹⁰ על לשון ומסירת דיבור אותנטיות בעברית וביידיש ראו אבן זהר ושמרוק תשמ"א.

העברית המשוערבת של ימי הביניים, כדי להוכיח שלחלק ניכר מן המבנים התחביריים שהסופרים הערבים בוחרים בהם יש אסמכתא בעברית הארכאית, אך הם בוחרים בהם משום שהם זהים למבנים התחביריים בערבית.

ההשפעה הסמויה או העקיפה של תחביר הערבית על הכתיבה העברית של סופרים ערבים בישראל מתבטאת בבחירה רצונית מודעת של תבניות תחביריות אופייניות לעברית הארכאית,¹¹ כיוון שהן דומות מאוד לתבניות התחביר הערבי והשימוש בהן נראה כסוגל סגנוני המאפיין את החיבורים העבריים של הסופרים הערבים. תבניות אלה, כגון הקדמת כינוי הרמז לשם, הופעת לוואי הכמות 'הרבה' אחרי שם עצם ושימוש במשפטי מצב הפותחים בוו המצב, אינן שגורות בעברית המודרנית. יצוין, שבקיאות הסופרים הערבים בשפה העברית הארכאית והמודרנית כאחת מסייעת בידם לבחור במבנה תחבירי עברי זה למבנה התחבירי בשפת אמם הערבית; כלומר, הם נוטים לבחור במבנה תחבירי מקביל למבנה הערבי ומעדיפים אותו על מבנה יותר שגור בעברית המודרנית. להלן נביא מגוון דוגמאות של מבנים תחביריים בכתיבה העברית של סופרים ערבים בישראל, האופייניים לעברית הארכאית וזהים למבנים התחביריים בשפת המקור.

ב. מבנים תחביריים השאולים מן העברית הארכאית

1. כינוי רמז מקדים לשם

מבנה כינוי הרמז קודם לשם מצוי במקרא (שופטים ד, יד): ¹² וַתֵּאמֶר דְּבִרָה אֶל פָּדָק קוֹם כִּי זֶה הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֶת סִסְיָא בְּיָדְךָ הֲלֹא יְהוָה יֵצֵא לְפָנֶיךָ וַיִּדָּבֶר פָּדָק מִהָר תְּבוֹר וַעֲשֶׂתָּ אֲלֵפִים אִישׁ אֶחָד. במשנה (שקלים ו, ו) יש מְבִי כִינוי רמז הקודם לשם לא מיועד רק בתחילת מבע: "זה מדרש דרש יהודע כהן גדול".¹³ בעברית המשוערבת מימי הביניים הקדמת כינוי הרמז לשם המוגדר בכתבי מקצת המחברים והמתרגמים נעשית מעין חוק. כינוי הרמז 'זה', המשמש כלואי, בא לפני הגרעין שאינו נסמך אל כינוי גוף חבור.¹⁴ דוגמאות מחיבורי הסופרים הערבים: (א) "ואני מבטיחה שעד שלא ינקוף שבוע חזור אחזור אליה, ואתי נשק ותחמושת, ופגישתנו תהיה בצלה של זו הגפן" (חביבי 1995, עמ' 38). במקור: פִּאעֶדְהָא בְּאֵן אַעוֹד אֲלִיהָא בְּעֵד אַסְבוּעַ, וְנַעֲי אֶלְסִלַח וְאֶלְכִירָהּ פִּאֲלִתְקִיהָ תַחַת הַלָּה אֶלְדִּאלִיָּה (חביבי 1997, עמ' 202); (ב) "בני יגדל בין אלה הצמחים הזרים" (מנצור תשכ"ו, עמ' 130).

¹¹ לדעת פרוכטמן (תש"ן), בחירה בצורת לשון או במבנה תחבירי עשויה לשרת מטרה אסתטית בתוך הטקסט הספרותי.

¹² גיזניוס 1909, עמ' 110; וולטקי ואוקונור 1990, עמ' 310; קדרי תשס"ו, עמ' 239; קדרי תשס"ד, עמ' 82.

¹³ אזור תשנ"ה, עמ' 211; סגל תרצ"ו, עמ' 51.

¹⁴ גוטשטיין תשס"ו, עמ' 155; יואל תשל"ב, עמ' 226; קוגוט תשמ"א, עמ' 20.

2. המרת מלות היחס: יחס ישיר במקום יחס עקיף

אבו בכר תיאר את המרת היחסות בהשפעת שפת האם הערבית על הכתיבה העברית בקרב הבוגרים הערבים,¹⁵ בכלל כך המרת יחסת מושא עקיף ביחסת מושא ישיר, כגון ל < את, Ø. כך הפועל 'הבטיח' מצריך בעברית הצרכה עקיפה – ל-, אולם בערבית ההצרכה ישירה ובאה לידי ביטוי בכתיבה העברית על ידי המלית 'את' המביעה את יחסת המושא הישיר.¹⁶ בערבית הספרותית מובעת יחסה זו על ידי התנועה הסופית פתחה, כגון 'הבטחתי את הילד מתנה' (نَعِدْتُ اَلْوَلَدَ هَدِيَّةً). המרת יחסת מושא ישיר ביחסת מושא עקיף נעשית בהשפעת הערבית, כגון את, Ø < על, בצרף 'הדגיש את' < 'הדגיש על': "כדי להדגיש על אדישות אנושית" (لَيْسَ دَرْدٍ عَلَيَّ لَا مَبَالَاهُ اِنْسَانِيَّةً).

לעיתים מצריכים פעלים מסוימים בערבית הספרותית את מלת היחס אל/ל- כמו בעברית, בעוד מקביליהם בערבית המדוברת מצריכים את מלת היחס 'עלא' (על) או את קיצורה 'ע'. הדבר בא לידי ביטוי בין היתר בפועלי התנועה, כגון 'שלח', 'לקח', 'הלך', 'חזר'. כך: 'שלח אותי על הבית'; בערבית המדוברת: نَجَّאْنِي عَالِجًا. ד' דורון סבור, שהשימוש במלת היחס 'על' בהקשר זה נובע מהשפעת הלהג הערבי.¹⁷

לתופעת המרת יחסות יש אסמכתא בלשון המקרא. נראה ששימוש בצירופים מעין 'תמך את', Ø, במקום 'תמך ב-'; 'ענה את', Ø, במקום 'ענה ל-'; 'ציווה את', Ø, במקום 'ציווה על', כחיקוי הפעלים 'נעם', 'אָנֵאב', 'אָמַר' הערביים, המצריכים הצרכה ישירה, אינו פרי השפעה ערבית ישירה, שכן במקרא יש דוגמאות לפעלים 'תמך' ו'ענה' המצריכים יחסה ישירה.¹⁸ במקרה זה, השפעת הערבית סמויה. נראה אפוא שהסופרים הערבים מבקשים להשתמש במבנים תחביריים לא שגורים בעברית המודרנית ומעדיפים אותם על מבנים יותר שגורים, משום שהם דומים למבני התחביר הערבי: (א) "ביד שמאל הן תמכו את הכדים המלאים והכבדים פן ייטו הצדה וייפלו, וביד ימין תמכו את מותניהן" (טנוס 2007, עמ' 39); (ב) "ובין השלבים התומכים את" ¹⁹ רגלי השרפרף היה מציב את 'ראשי' הלוקס התומך את השקית המופלאה" (שמאס 1986, עמ' 10); (ג) "והוא קיללה על קלות דעתה, וציווה אותה" (חביבי 1995, עמ' 35); במקור: פִּשְׁתְּמָהָ עָלֵי נִזְקָהָ, נֶאֱמַרְהָ (חביבי 1997, עמ' 197); (4) "ומפקדנו ענהו: המדע הוא נשקנו" (חביבי 1995, עמ' 39); במקור: אָנֵאב פְּבִירָנָא: סְלֵאחָנָא אֶלְעָלֵם (חביבי 1997, עמ' 203).

¹⁵ אבו בכר חש"ב, עמ' 38–71.

¹⁶ אבו בכר (חש"ב, עמ' 7) מכנה את המרת היחסות בקרב הבוגרים הערבים בהשפעת לשון האם, 'שיבושי הצרכה'.

¹⁷ דורון חש"ל, עמ' 85.

¹⁸ ישעיה מט, ח: פֹּה אָמַר יְהוָה בְּעֵת כְּצוֹן עָנִיתִיךָ; אִיּוֹב לוֹיִז: וְדִין קָשַׁע קָלָאָה דִּין וּמִשְׁפָּט דִּין מִכּוֹ.

¹⁹ השיעור הגבוה של השימוש בצירוף 'תמך את' בכתבי הסופרים הערבים עשוי ללמד על השפעת הערבית.

3. 'מן' לפירוט

מלת היחס הערבית 'מן' מתפקדת בהקשרים מסוימים להבהרה ולפירוט. כשמלה זו נושאת משמעות של הבהרה ופירוט היא נקראת 'מן' ההבהרה והפירוט.²⁰ 'מן' הפירוט נקראת במשנה 'מן' החלקיות; הצירוף 'מן' + שם עצם במקרה של 'מן' החלקיות אינו יוצר צירוף יחס אמתי אלא נשאר בתפקיד שם עצם: "את שהוא נראה מן הגיזה מותר, ואת שאינו נראה מן הגיזה אסור (בכורות ג, ד).²¹ השימוש ב'מן' הפירוט בעברית המשוערבת של ימי הביניים הוא פרי השפעה של הערבית: "לזכור בו מיני המסעדים שירחיק או יסמוך עליהם מן המסעדים הנמצאים אצלנו והמורגלים".²² נראה אפוא שהשימוש ב'מן' הפירוט מעיד על השפעה עקיפה של הערבית. דוגמאות מכתבי הסופרים הערבים: (א) "היה בצחוקו הרבה מן הזלזול והבטול" (מנצור תשכ"ו, עמ' 80); (ב) "מה אורזים בשלהי אוגוסט מן הבגדים שנסרקו בקפידה" (שמאס 1986, עמ' 74).

4. 'מן' לקביעת ההבדל

בהקשרים אחרים מתפקדת מלת היחס 'מן' לקביעת ההבדל בין שני דברים מנוגדים ובמקרה זה היא נקראת 'מן' לקביעת ההבדל.²³ שימוש זה בעברית המשוערבת של ימי הביניים הוא פרי השפעה של הערבית: "מי שהלך בזה בדרך הנכונה ונהג בו על נתיב האמת, והכיר השרשי מן הנוסף".²⁴ במקור: מן נהג פי נלך טריק אלצאב נסלך פיה סביל אלחק פמיז אלצלי מן אללאחק. דוגמה אחת מכתבי הסופרים הערבים: "זו אי הנדאות שהיא יתרון המתים מן החיים" (שמאס 1986, עמ' 34).

5. לוואי הכמות 'הרבה' אחרי שם העצם המתואר

בערבית ובעברית הלוואי מופיע אחרי שם העצם המתואר. המלה 'הרבה' עשויה לתפקד כלוואי והיא מופיעה בערבית לפני שם העצם המתואר. בעברית המודרנית 'הרבה' כלוואי אינה שגורה אחרי שם העצם המתואר, אך במקרא יש היקרויות שבהן היא מתפקדת כלוואי אחרי שם העצם המתואר: קְנִיתִי עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת וַיְהִי לִי גַם מִקְנֶה בָּקָר וְצֹאן הָרְבָה הָיָה לִי מִכָּל שְׁהִי לִפְנֵי פִירוּשָׁלַם (קהלת ב, ז). במשנה יש היקרויות של לוואי הכמות 'הרבה' אחרי שם שאינו מיודע: "נפרצו בו פרצות הרבה" (כלאים ד, ד).²⁵ נראה שגם בעברית המשוערבת של ימי הביניים שכיח המבנה 'הרבה/מעט' בתפקיד של לוואי כמות אחרי שם שאינו מיודע. דוגמאות מכתבי הסופרים הערבים: (א) "אבדתי בדרכי

²⁰ עטאללה ואחרים 1994, מתוך הנספח של משמעויות מלות היחס.

²¹ אור תשנ"ה, עמ' 44.

²² כן מימון ת"ש, עמ' 5 (המקור הערבי אינו בהשג יד); השוו גושן-גוטשטיין תשס"ו, עמ' 192.

²³ עטאללה ואחרים 1994, מתוך הנספח של משמעויות מלות היחס.

²⁴ אבן גנאח 1886, עמ' 15; אבן גנאח תרפ"ט, עמ' כו; השוו גושן-גוטשטיין תשס"ו, עמ' 192.

²⁵ אור תשנ"ה, עמ' 198; קדרי תשס"ד, עמ' 77–80.

חתחתים ימים הרבה" (טאהא 1974/6, עמ' 95). במקור: צֶעֶת פִּי דְרוֹב וְעֵנָה מְנָה טוֹלָה (טאהא 1974/6, עמ' 93); (ב) "והנה חיילים הרבה פורצים אל משרדי" (חביבי 1995, עמ' 104). במקור: וְאַנְא בְּעֶסְכֶּר פְּחִיר יִכְלֹנ עֲלֵי פִי מִפְתָּי (חביבי 1997, עמ' 297); (ג) "בקולי ניסיתי להביע דברים הרבה" (מנצור תשכ"ו, עמ' 96).

6. מושא ישיר מיודע בלי תווית היידוע 'את'

בעברית מתקשר בדרך כלל הפועל היוצא ישירות אל מושא כאשר המושא אינו מיודע. כאשר המושא מיודע, באה לפניו מלית המושא 'את', אך יש בלשון המקרא, שמלת היחס 'את' מושמטת לפני מושא מיודע: מִי מָנָה עֶפְרַיִם נֶעֱקֵב (במדבר כג, י). בפרוזה המקראית יש היקרויות בודדות של השמטת 'את' לפני מושא ישיר: נִיאֲמַר מֶלֶךְ סֶדֶם אֶל אֲבָרָם בְּנֵי לִי הִנֵּפֶשׁ וְהִרְכֵּשׁ קֶח לְךָ (בראשית יד, כא).²⁶ לעתים באה 'את' לפני שם שאינו מיודע כתיקון יתר.²⁷ מבעים מסוג זה עשויים להימצא בקרב עולים חדשים ששפת אמם אנגלית, כגון "אני אהבתי את ספרים".²⁸ השמטת 'את' לפני מושא ישיר מיודע היא עניין סגנוני ותלוי בסגנונות אנשים מסוימים בעברית הישראלית, כגון דוד בן-גוריון, ראש ממשלת ישראל הראשון.²⁹ אך יי אבינרי מתנגד להשמטה זו:³⁰

לפיכך ראיתי חובה לעצמי להעמיד את ראש ממשלתנו על הטעות שבהשקפתו. מובטחני, שגם ראש הממשלה מרגיש יפה בדבר, שכן לא עלה על דעתו להשמיט את כלל מאמריו ונאומיו במשך עשרות שנים, ורק השאיפה הפסולה להתמיה או לדמות את לשוננו לשאר אומה ולשון ולהיות ככל הגויים היא המעבירה לפעמים את האדם על דעתו. יש אשר שאיפה זו תביא לשעבוד שפתנו לשפת לעז.

במשנה, תבוא 'את' לפני המושא הישיר שאינו כינוי גוף, אם הוא מיודע פורמלית, כלומר, אם הוא צירוף שמני בצורת ה + שם, שם פרטי, כינוי רמז, שם + כינוי קניין דבור, שם + כינוי רמז, שם נסמך + סומך מיודע פורמלית, מי ש... או מה ש...; ואם לאו – לא תבוא 'את'. אך יש חריגים: מושאים ישירים מיודעים פורמלית הבאים בלי 'את', ומושאים ישירים שאינם מיודעים פורמלית הבאים עם 'את': "ונתן גט לאשה והשובר לאיש" (גיטין ח, ח).³¹ בלשון התרגומים של ימי הביניים מושמטת 'את' לרוב כתוצאה מהשפעת הערבית: "ויהיה החולה אוסף ישרם, מפני שאין איש מבני אדם להיות זוכר כל מה שלמד";³²

²⁶ וייס תשמ"ב, עמ' 236.

²⁷ אבו בכר תשס"ב, עמ' 68; שחאדה תשנ"ח, עמ' 175; דורון תש"ל, עמ' 69.

²⁸ וולר 1971, עמ' 24.

²⁹ אבו בכר תשס"ב, עמ' 67.

³⁰ אבינר תשכ"ד, עמ' 59.

³¹ אור תשנ"ה, עמ' 60.

³² בן מימון ת"ש, עמ' 46; בן מימון 2002, עמ' 109; השוו אבו בכר תשס"ב, עמ' 67; גושן-גוטשטיין תשס"ו, עמ' 111.

הופעת מושא ישיר מידוע בלי תווית היידוע 'את' בחיבורי הסופרים הערבים, במיוחד כתרגום של מבנה תחבירי ערבי שבו מופיע מושא ישיר מידוע בלי תיווך של מלת יחס מיוחדת לציון המושא, מחזקת את ההשערה שהמבנים התחביריים בשפה הערבית משדלים את הסופרים הערבים לבחור במבנים תחביריים דומים, שבמקרים רבים יש להם אסמכתא בעברית הארכאית.³³ דוגמאות למושא ישיר מידוע בלי תווית הידוע 'את' בכתבי הסופרים הערבים: (א) "עצרנו נשימתנו בשומענו" (חביבי 1995, עמ' 31). במקור: **וַתִּפְסָא אַנְפָּאסָא וַנְּחַן נִשְׁמָתָא** (חביבי 1997, עמ' 192); (ב) "והבליט חוליותיו ונדם" (שמאס 1986, עמ' 50); (8) "אתה לקחת השור של האח של אבא שלי" (מנצור תשכ"ו, עמ' 144).

מלת היחס 'עם' היא אחת המלים המופיעות לפני מושא עקיף ובררך כלל בעברית החזרה השימוש במלה זו המורכבת ממלת היחס עם + כינוי מושא אינו שגור. במקרא, במשנה ובעברית המשווערת של ימי הביניים יש מקרים שבהם מתפקדת 'עמהם' כמושא עקיף: וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהִים אֶל בָּלָעָם לֹא תִלָּךְ עִמָּהֶם לֹא תֵאָדָר אֶת הָעָם כִּי בְרוּךְ הוּא (במדבר כב,יב); "לא יצאתה ידי חובתך עמהם" (בבא מציעא זא,א). דוגמאות מכתבי הסופרים הערבים: (א) "ואנשים מקומיים שפגש הציעו לו לשתות עמהם כוס יין" (שמאס 1986, עמ' 129); (10) "נוסעיו אינם זרים לו, לא אחת הסב עמהם על ספל קפה" (שם, עמ' 112). לדעתי, הסופרים הערבים העדיפו את 'עמהם' על 'אתם' בשל הדמיון למלה הערבית 'מעמהם'.

הקראים בימי הביניים חידשו 'זמנים מורכבים' בהשפעת הערבית, כגון: היו ימצאו, היה יושלם, היה יתכן, היה יתבונן. אולם תבניות אלה נשארו בעיקרו של דבר נחלת העברית הקראית.³⁴ דוגמאות מכתבי הסופרים הערבים: (א) "ההיגיון המשותף של שנינו לא יכול היה להיות ההיגיון שלי" (מנצור תשכ"ו, עמ' 36); (ב) "ההיגיון המשותף של שנינו יכול היה רק להיות ההיגיון הבלעדי שלה" (שם, שם).

השימוש במלה 'כבר' בעברית המשוערכת של ימי הביניים מושפע מן הערבית. לפעמים מלה זו בהיקרותה לפני עתיד משמשת בהוראה מודלית בהשפעת הערבית שבה המלה 'קד' לפני עתיד משמשת בהוראה מודלית,³⁵ כגון 'כבר יעשה' במובן 'אפשר שיעשה'.

ממזן חשנ"א, עמ' 114. 34

ממזן חשנ"א, עמ' 114. 34

לדעת ליונס 1977, עמ' 452, המודליות היא הבעת דעתו או עמדתו של הדובר ביחס לפרופוזיציה

ובעברית 'קד יג' (אפשר שיצליח).³⁶ בעברית המשוערבת של ימי הביניים: "ואחר אשר נמצאנו לא יחלה תמיד מבואר הוא שכבר יבוא עליו דבר אחר בו יתם חרוש החולי בו".³⁷ דומה שהשימוש ב'כבר' לפני עתיד בכתיבה העברית של הסופרים הערבים – בהוראה מודלית או בהוראה אחרת – מושפע מן הערבית שבה מבנה מעין זה יותר שגור: (א) "עכשיו אנחנו נשואים, רק שכולם כבר יגמרו לאכול ונלך הביתה" (קשוע 2002, עמ' 106); (ב) "בקרוב מאוד משהו מהאחרים שם כבר יבקש ממני בדרך דיפלומטית להימנע מכך" (קשוע 2004, עמ' 42); (ג) "חוף מזה, מה כבר יעשו להם" (שם, עמ' 127).

10. משפטים מורכבים בעלי פסוקית מצב הפותחת בו המצב וו החיבור פותחת משפטי מצב במקרא,³⁸ כלומר משפטי מצב סינדיטיים, בייחוד כשהנושא של משפט המצב הוא כינוי אישי. יש במקרא משפטי מצב אסינדיטיים ללא וו החיבור. משפט המצב במקרא הוא פועלי או שמני:³⁹ אָנִי טָרָם אֶכְלָה לְדָבָר אֵל לִפְנֵי הָהָרָה רָבָה יֵצֵאת נִכְדָּה עַל שְׁקָמָה וְתִכְרַד הָעֵינָה וְתִשָּׁאֵב וְאִמֵּר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי נָא (בראשית כד, מה). דוגמה לפסוקית מצב המתקשרת אל הפסוקית העיקרית באמצעות וו החיבור במשנה: "נוטל אדם את בנו והאבן בידו, כלכלה והאבן בתוכה" (שבת כא, א). השימוש במשפט מצב הפותח בו החיבור אינו מיוחד ללשון המשוערבת בימי הביניים, אבל הוא אופייני לה: "וכאשר ארכו הימים, ואני חוקר על זה וזולתו"; במקור: נִלְמָא טַאלַת אַלְמָנָה וְנִנְא אֶבְחַת עֵן הָנָא וְגִיְרָה.⁴⁰

פסוקיות מצב הפותחות בו החיבור מופיעות בייחוד בכתיבים המתורגמים של הסופרים הערבים כחיקוי למבנה התחבירי בערבית, שבו מופיעה פסוקית מצב הפותחת ב'ואו אלאחאל': (א) "חזר וכתר לראשו" (טאהא 1974/6, עמ' 96); במקור: עָאדַל נְעַלִי כְאָסָה

שהמשפט מביע או ביחס לסיטואציה שהיא מתארת. לבנת (תשנ"ט, עמ' 345) מבחינה בין שני סוגי מודליות: (א) דאונטית – המתייחסת למאורעות וקשורה בהכרחיות ובאפשרות, בחובה וברשות; (ב) אפיסטמית, מודליות של הספק – הקשורה באופן כללי באמיתות הפרופוזיציה ומתייחסת לאמונה, לידע, להערכות או לסייגים באשר לאמיתות הפרופוזיציה. ליונס (עמ' 792) מכנה את המודליות האפיסטמיות בלשון הטבעית כסובייקטיביות, כלומר מביעה את מסקנות הדובר ולא ידיעה מוחלטת. הרכיבים המודליים עשויים להביע דרגות ביטחון או תוקף שונות שהדובר מבקש להעניק לטענתו, אך בשום מקרה אין הם מביעים ידיעה מוחלטת. דוגמאות לרכיבים מודליים בעלי דרגת גבוהה: 'אני בטוח ש...', 'אין לי ספק', 'ברור ש...', 'במובן', 'עובדה', 'כידוע'. דוגמאות לרכיבים מודליים בעלי דרגת תוקף נמוכה המביעים תמיכה מסויגת של הדובר באמיתות טענתו: 'אני משער', 'ייתכן ש...', 'קרוב לוודאי', 'כנראה'. יצחק, שלא נחה דעת מתרגמים רבים בימי הביניים מן החידוש שבו 'כבר' לפני עתיד משמשת בהוראה מודלית ולכן חיפשו דרכים אחרות לתרגום קְד יִפְעֵל, כגון: ייתכן, אפשר, אולי. יש שעירבו את שתי השיטות: 'כבר אפשר שיהיה' במקום 'כבר יהיה' כתרגום של 'קְד יִפְעֵל' (גושן-גוטשטיין תשס"ו, עמ' 62).

³⁶ ממן תשנ"א, עמ' 113.

³⁷ בן מימון ת"ש, עמ' 6.

³⁸ לפעמים משפט המצב קודם למשפט הראשי המחובר אליו בו החיבור, כגון: הוא מוצא את נהיא שְלָחָה אֶל חֲמִיָּה לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר אֵלָה לוֹ אֶנְכִי הָיָה (בראשית לח, כה).

³⁹ עירון תשכ"ו, ב, עמ' 109–111; קדרי תשס"ו, עמ' 231–232; רבין תשכ"ז, עמ' 95–96.

⁴⁰ בן מימון ת"ש, עמ' 43; בן מימון 2002, עמ' 104; השו"ת גושן-גוטשטיין תשס"ו, עמ' 221.

תאג' (טאהא 1974/6, עמ' 96); (ב) "ואני מבטיחה שעד שלא ינקוף שבוע חזור אחזור אליה, ואתי נשק ותחמושת" (חביבי 1995, עמ' 38); במקור: פאעדהא באן אענד אליהא בעד אסבוע, נמעי אלסלאח נאלכ'כ'נה (חביבי 1997, עמ' 202).

11. צורת בינוני המשמשת כפסוקית מצב

בהשפעת התחביר הערבי, צורת בינוני משמשת כפסוקית מצב, כגון 'אמר הנביא מתחנן', כלומר 'כשהוא מתחנן'.⁴¹ במקרא ובמשנה מצוי המבנה התחבירי שבו צורת בינוני משמשת כפסוקית מצב: נישמעו את קול יהוה אלהים מתהלך בגן לרוח היום ניתחבא האדם ואשתו מפני יהוה אלהים בתוך עץ הגן (בראשית ג, ח); "ומפרישין אותו ערום בין השמשות" (דמאי א, ד). דוגמאות מכתבי הסופרים הערבים: (א) "עמדנו רועדות מאחורי הדלת" (אלשיך 2002, עמ' 7); במקור: נקנא כלפ אלפאב נרתגפ (אלשיך 1998); (ב) "שמעתי אותו צורח וגונח ומבקש עזרה" (שוכרי 2000, עמ' 58). במקור: סמעתי יצרח ניאנ ויסתגית (שוכרי 2000, עמ' 75); (ג) "באתי לבית שאן, לא מכיר אף אחד, ואמרתי, נוסה שבוע" (נאטור 1992, עמ' 37).

12. פסוקית מושא אסינדיטית אחרי הפועל "שמעתי"

פסוקית התוכן המושאית האסינדיטית הפותחת במלה 'יש' אחרי הפועל 'שמעתי' – 'שמעתי יש...' היא פרי השפעה של תחביר הערבית המדוברת, שבה מופיעה פסוקית תוכן מושאית אסינדיטית הפותחת במלה 'פי' (יש), אחרי הפועל 'סמעתי': סמעתי פי כלאפ בינפ ובינו (שמעתי יש ריב בינך לבינו). בערבית הספרותית פסוקית מושא אסינדיטית אינה שגורה. דוגמה מכתבי הסופרים הערבים: (א) "'מה קרה?' שואל אחי כשאני נכנס לבנק, 'שמעתי יש מחסום ביציאה'" (קשוע 2004, עמ' 54).

13. פסוקית תוכן מושאיים במקום שם פועל

שימוש בפסוקיות תוכן מושאיים במקום שם פועל בעברית המשוערת של ימי הביניים נפוץ בהשפעת הערבית, כגון 'וארצה שאלך שמה' במקום 'וארצה ללכת שמה', שהוא פרי השפעה של הערבית: "ותרצה שתמצא להם דבר נאות בדבר"; במקור: נתריד אן תגד להא מטאפקה פי אלשי אלממחול.⁴² דוגמאות מכתבי הסופרים הערבים: (א) "בקיבוץ החדש, קיוויתי, אמצא [במקום: למצוא] מנוחה לעצמי" (מנצור תשכ"ו, עמ' 47); (ב) "חששתי שאאבד [במקום: לאבד] אותו, את הכאב הזה" (שם, עמ' 19).

14. המלה 'וכאילו' כפתיחה לפסוקית אופן

במקרא ובמשנה אין דוגמאות לפסוקיות אופן הפותחות במלה 'וכאילו'. בעברית

⁴¹ ממן חשנ"א, עמ' 114; גושן-גוטשטיין תשס"ו, עמ' 121.

⁴² בן מימון תרצ"ה, עמ' 29; בן מימון 1993, עמ' 16; גושן-גוטשטיין תשס"ו, עמ' 235; קוגוט תשמ"א, עמ' 20.

המשוערבת של ימי הביניים יש היקרויות של פסוקיות תוכן הפותחות במלה 'וכאילו' על דרך פסוקיות האופן בערבית הפותחות במלת 'נפאנה'; כלומר, על דרך הערבית נוספת וו החיבור ל'כאילו': "או כאילו אמר וידבר יי אל משה דבר"; מקור: "כמו 'הנה לא ידעתי דבר' וכאילו אמר גם כן 'אשר ברא אלוהים ברא', או כאילו אמר 'אשר עשה אלוהים עשה או עשה'; במקור: 'או נפאנה קאל וידבר יי אל משה דבר מפרך מלל הנה לא ידעתי דבר נפאנה קאל איצא אשר ברא אלוהים ברא קרא או נפאנה קאל אשר עשה אלוהים עשה או עשה'.⁴³

יש דוגמה אחת לפסוקית אופן המתחילה ב'וכאילו' בכתבי הסופרים הערבים, כתרגום לפסוקית תוכן הפותחת במלה 'נפאנה'. דומה שוו החיבור נוספת ל'כאילו' כחיקוי למבנה הערבי, כלומר המבנה התחבירי במקור דחף את הסופר לבחור במבנה דומה: (א) "לפתע החדש הזה נהפך לישן נושן וכאילו עומר נוטל חלק במערכה אמיתית" (מראר 1974/6, עמ' 29); במקור: 'נלס נלפת נלפ אלגיד אנ גדי קדימא גרא, פפאנ עמר נכוצ מערפה חקיקה (שם, עמ' 20).

15. פסוקיות ויתור הפותחות בציין ויתור מן הערבית

פסוקיות ויתור הפותחות בציין ויתור מן הערבית מעידות ללא ספק על השפעת הערבית. דוגמאות: (א) "אתה נוסע בכביש צר, בא מולך רכב ואין מקום לשניכם, אתה חוזר מיד אחורה, אינשאללה,⁴⁴ הוא צריך לחזור רק שני מטר ואתה מאה" (קשוע 2004, עמ' 31); (ב) "אתה נוסע ברחוב ושתי מכוניות חוסמות את הכביש כי הנהגים מדברים אחד עם השני דרך החלון? תחכה בשקט, אוי ואבוי אם תצפור, חכה שיגמרו את השיחה, אינשאללה ייקח להם שעה" (שם, שם). ע' מרעי מכנה תופעה זו 'אלנמג אללגני' (מיזוג לשוני), כלומר מיזוג מלים ערביות עם מלים עבריות בערבית המדוברת בביטויים כגון 'מחטת דלק' (תחנת דלק); 'משאבת מיה' (משאבת מים); 'אפל טעים' (אוכל טעים).⁴⁵ יש לראות אפוא בשילוב המלה 'אינשאללה' השפעה ישירה של התחביר הערבי, שכן הבחירה מודעת.

16. משפטי ויתור בלי ציינים מפורשים (Ø – Ø)

בדרך כלל יש צייני ויתור מפורשים בתוך מבע הוויתור, כגון 'למרות ... Ø'; 'אמנם ... אבל'; 'אמנם ... אך'; 'גם אם ... Ø'; 'אפילו ... Ø'; 'אף על פי'. אך לעתים רחוקות מופיע מבע הכולל יחס של ויתור ללא ציינים מפורשים. במקרה זה, הצינים משתמעים

⁴³ אכן גנאח 1886, עמ' 40; אכן גנאח תרפ"ט, עמ' נג.

⁴⁴ 'אן שא' אללה', משמעותה בערבית הספרותית היא 'אם ירצה השם' או 'בעזרת השם'. אך בהקשר זה, היא מקבלת משמעות של 'גם אם...', 'אפילו אם', השייכת לערבית המדוברת. לדעתי, השפעת הערבית במקרה זה ישירה, כיוון שמדובר בשילוב מובהק של ציין ויתור מן הערבית. סביר להניח, שהבחירה בציין ויתור מן הערבית מחזקת את האוטנטיות ומביאה את טעם תרבות המקור אל הטקסט העברי בצורה חלקה.

⁴⁵ מרעי 2002/3, עמ' 143.

מתוך ההקשר. נראה שמבנים תחביריים שבהם מופיע יחס הוויתור ללא ציינים מפורשים כתרגום למבנים בערבית, שבהם מופיע יחס הוויתור ללא ציינים מפורשים, מעידים על השפעה עקיפה של הערבית: (א) "כל המכתבים האלה, ואף פעם לא סיפרת לי עליו" (אלשיך 2004, עמ' 90); במקור: *כָּל הַמִּכְתָּבִים וְאֵלֶּיךָ וְלֹא נִדְּבַתְּ סִירְתָּהּ* (אלשיך 1998, עמ' 132). כוונת המשפט: למרות כל המכתבים האלה, אף פעם לא סיפרת לי עליו; או: אמנם הוא שלח מכתבים רבים, אך אף פעם לא סיפרת לי עליו; (ב) "אחד מהם אמר לי: 'כולם מהגרים לווראן, ואתה מהגר ממנה'" (שוכרי 2000, עמ' 53); במקור: *קָאֵל לִי אֶחָדָם: 'אֲלֵנִס יִהְיֶה לָּנוּ אֵלֵינוּ וְהָרָאן וְנִנָּת תִּהְיֶה לָּהּ!'* (שוכרי 2000, עמ' 69). כוונת המשפט: על אף שכל האנשים מהגרים לווראן, אתה עוזב אותה; או: אמנם כל האנשים מהגרים לווראן, אבל אתה עוזב אותה.

17. פסוקית ויתור הפותחת במלה 'ואפילו'

מלות הוויתור המקובלות באות בתוספת וו בעברית המשוערכת של ימי הביניים על דרך מלת הוויתור 'ואן', 'ולן' בערבית, כגון מלת הוויתור 'ואם' ומלת הוויתור 'ואפילו': "כל מסעד, שיוליד ממנו תערוכת עבה או מדבק, יאות להרחיקו. וכמו כן מה שיסעד מסעד רב מאוד, ואפילו היה טוב"; במקור: *כָּל גִּדָּא יִתְנַלֵּד מִנָּה אֶכְלָאֵט גְּלִיטָהּ אוּ לְזִגָּהּ יִנְבְּגִי אֶתְנַאֲקָהּ וְכִלְכֵּלָהּ כָּל מָא יִגְדֹּי גִדָּא פְתִירָא גִדָּא וְלֹא פֶאן גִּדָּא*.⁴⁶ במשנה יש דוגמאות למלה 'ואפילו' כציין ויתור: "ספק אכל חלב ספק לא אכל, ואפילו אכל [...] מביא אשם תלוי" (כריתות ד, א). דוגמאות מכתבי הסופרים הערבים: (א) "בת דודי ראתה לא אחת את הסלע נוצץ בלילות הירח המלא, ואפילו הבחינה" (שמאס 1986, עמ' 17); (ב) "הרי בעצם לא התנגדה לי, ואפילו סיימה בהבעת תודה" (מנצור תשכ"ו, עמ' 30).

18. פסוקית תוצאה הפותחת בצירוף 'כדי ש...' המשמש כמלת קשר במשפטי תוצאה בהקבלה לשימוש 'עד' על דרך 'תתי' בערבית

'כדי ש' משמש כמלת קשר במשפטי תוצאה בהקבלה לשימוש 'עד' על דרך 'תתי' בערבית: "ואין המדע ומעשיו שני דברים, כדי שנאמר: המדע דבר ומעשיו דבר".⁴⁷ במקרא אין דוגמאות לצירוף 'כדי ש' המשמש כמלת קשר במשפטי תוצאה ובמקומו מופיעה המלה 'כי' במקום 'תתי' הערבית: *וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַכְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מָה עָשִׂיתָ לָנוּ וַיֹּמַר חֲטָאתִי לָךְ כִּי הִבֵּאתָ עָלַי וְעַל מְמַלְכָּתִי חֲטָאָה גְדֹלָה מְעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא יַעֲשׂוּ עֲשִׂיתָ עִמָּדִי (בראשית כ, ט).* דוגמה אחת לצירוף זה בתפקיד הנ"ל בכתבי הסופרים הערבים: "הצלחתי, מתברר, לצאת מתחת לברז כדי ליפול לתוך ביצה" (מנצור תשכ"ו, עמ' 72).

⁴⁶ בן מימון ת"ש, עמ' 4; בן מימון 2002, עמ' 8; השוואה גושן-גוטשטיין חש"ס"ו, עמ' 246.

⁴⁷ ספר מוסר, עמ' 104; השוואה גושן-גוטשטיין חש"ס"ו, עמ' 185.

ג. סיכום

במאמר זה שולבו דוגמאות מן העברית הארכאית, היינו לשון המקרא, מלשון חז"ל ומן העברית המשוערבת של ימי הביניים, כדי להוכיח שלמבנים התחביריים שבוחרים בהם הסופרים הערבים יש אסמכתא בעברית הארכאית והם בוחרים בהם משום שמבנים אלה מתאימים למבנים התחביריים בערבית; רוצה לומר, המבנים התחביריים בערבית שידלו את הסופרים הערבים לבחור במבנים תחביריים דומים. סופרים אלו נוטים, הן בחיבורים המתורגמים והן בחיבורים שכתבו במקור בעברית, לבחור במבנים תחביריים שאינם שגורים בעברית המודרנית, אך קיימים בעברית הארכאית, כיוון שהם משתדלים להתאים את המבנה העברי למבנה העברי במקור, מתוך נאמנות לטקסט העברי והעדפתו על מבנה יותר שגור בעברית המודרנית. אף זה סוג של השפעה מודעת רצונית, אם כי עקיפה. שליטתם בעברית ויכולת ההבעה שלהם בה, שלפעמים היא עולה על יכולת הבעתם בשפת אמם הערבית, מאפשרת להם לבחור במבנים לשוניים שגורים בעברית מודרנית, אך כיוון שהם רואים עצמם לא רק כמחברי ספרות עברית או כמתרגמי ספרות מערבית לעברית, אלא גם כשליחים, כמתווכים, כמגשרים בין שתי התרבויות הערבית והעברית וכמהדקי הקשר בין שתי התרבויות, הם נוטים לבחור במבנים תחביריים זהים למבנים התחביריים בשפה הערבית במקום מבנים לשוניים חלופיים. כל זאת כניסיון מכוון לגשר על פני הנראה בעיניהם פער ניכר בין תרבות היעד לבין תרבות המוצא.

התרבות הערבית נתפסת כנחותה וכלא־מודרנית ביחס לתרבות העברית, להבדיל מתרבויות אחרות כמו התרבות הרוסית ותרבויות מערב אירופה הנתפסות כבעלות יוקרה. על רקע זה בולטים הערבים בתרגומיהם מערבית לעברית ובחיבוריהם בשפה העברית בנסיונם להצביע על התרבות הערבית הקרובה כעל דגם אפשרי לחיקוי. הסופרים הערבים ראו ורואים הכרח חיוני בהכרת תרבות זו, תרבות 'הקרוב והזר', לא פעם מטעמים פוליטיים ואנושיים יותר מאשר מטעמים של הפצת תרגומי ספרות איכותיים לצורכי הנאה אסתטית גרידא.⁴⁸ הבחירה במבנים תחביריים זהים למבנים התחביריים של שפת המקור עשויה להדגיש את תרבות המקור, דבר המעיד על האופן שבו תופסים הסופרים הערבים את הרכיב הלשוני כרכיב המגשר על הפער בין שתי התרבויות.

ביבליוגרפיה

רפיק אבו בכר, השפעת לשון האם בקרב נבחנים ערביים בבחינות הבגרות בערבית לערבים. עבודת דוקטור, אוניברסיטת בראילן. רמת גן	אבו בכר תשס"ב
-- המרת יחסה באחרת בכתבתם העברית של בוגרים ערבים. בלשנות עברית 56, עמ' 7–31	אבו בכר תשס"ה

⁴⁸ ראו עמית כוכבי תשנ"ב, עמ' 270–271.

- אבינרי תשכ"ד
אבן גנאח 1886
אבן גנאח תרפ"ט
אבן זהר
אזר תשנ"ה
אלשיך 1998
אלשיך 2004
אמיר תשנ"ב
בוכויץ, מרעי
ופרגמן 2010
בן מימון תרצ"ה
בן מימון ת"ש
בן מימון 1993
בן מימון 2002
בן רפאל 1994
בסל 2004
ג'באר 2003
גושן-גוטשטיין תשס"ו
גזניוס 1909
דורון תש"ל
וולר 1971
- יצחק אבינרי, יד הלשון. תל אביב
Merwan Ibn Djanah, *Le Livre Des Parterres Fleuris*. Ed. Joseph Derenbourg, Paris
-- ספר הרקמה, חלק א. תרגום: יהודה אבן תיבון. מהדורת מיכאל וילנסקי. ברלין
איתמר אבן זהר וחנא שמרוק, לשון אותנטית, מסירת דיבור אותנטית: עברית ויידיש. הספרות 31/30, עמ' 82–87
משה אזר, תחביר לשון המשנה. ירושלים
חנאן אלשיך, חכאיה זרהה. בירות
-- הסיפור של זרהה. תרגום: מוחמד חמזה ע'נאים. תל אביב
אהרן אמיר, גורמה יהודית לספרות עברית. מאזניים 10/ס, עמ' 37–40
נורית בוכויץ, עבד אלרחמן מרעי ואלון פרגמן (עורכים), לכתוב בשפת האחר. תל אביב
משה בן מימון, ספר מורה הנבוכים, חלק א. תרגום: שמואל אבן תיבון. פירוש: יהודה אבן שמואל. תל אביב
-- ספר הקצרת, תרגום: שמואל בבנשתי. מבוא וביאורים: זיסמן מונטנר. ירושלים
מוסא בן מימון, דלאלה אלחאירין. מהדורת חסין אתאי [חמ"ד]
Mosheh ben Maimon, *On Asthma*. Ed. trans. & annotated by Gerrit Bos. Provo, Utah
Eliezer Ben Rafael, *Language, Identity and Social Division: The Case of Israel*. Oxford
אברהם בסל, יסודות עבריים וארמיים בערבית הדבורה בפי הנוצרים בא"י ובערבית הכתובה בקהילות הנוצריות בא"י סוריה והלבנון. עבודת דוקטור, אוניברסיטת חיפה. חיפה
Assia Djebar, *Writing in the Language of the Other*. In: Isabelle de Courtivron (ed.), *Lives in Translation*. pp. 19–27. New York, NY
משה גושן-גוטשטיין, תחבירה ומילונה של הלשון העברית שבתחום השפעתה של הערבית. ערכו: שרגא אסיף ואורי מלמד. ירושלים
Wilhelm Gesenius, *Gesenius' Hebrew Grammar*. Trans. by A.E. Cowley. Oxford
דוד דורון, לשונם העברית של דוברי ערבית בישראל. עבודת מ"א, אוניברסיטת בר-אילן. רמת גן
פנינה וולר, התערבות לשון האם בלימוד שפה חדשה. עבודת מ"א, האוניברסיטה העברית. ירושלים

- Bruce Waltke & Anthony Michael O'Connor, *An Introduction to Biblical Hebrew Syntax*. Winona Lake, Indiana 1990 וולטקי ואוקונור
- Uriel Weinreich, *Languages in Contact*. The Hague 1968 ויינרייך
- רפאל וייס, בשוט לשון. ירושלים 1968 וייס תשמ"ב
- אמיל חביבי, האופטימיסט. תרגום: אנטון שמאס. תל אביב, 1995 חביבי
- , אלמשתאאל. בתוך: סלאם חביבי (עורך), כל כתבי אמיל חביבי. נצרת 1997 חביבי
- מחמד עלי טה, גסר עלי אלנהר אלחזין. בתוך: שמאס 1974/6, עמ' 93–94 טאהא 1974/6
- , גשר על הנהר העצוב. תרגום: אנטון שמאס. בתוך: שמאס 1974/6, עמ' 96–95 טאהא 1974/6
- גריס טנוס, בצל השיזף: תמונות מחיי שכונתי. נצרת 2007 טנוס
- יונתן יואל, תחביר ספר מלחמות השם. עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית. ירושלים 1997 יואל תשל"ב
- זהר לבנת, המודאליות של הספק. בתוך: שמעון שרביט (עורך), מחקרים בלשון העברית, עמ' 354–345. רמת גן 1977 לבנת תשנ"ט
- John Lyons, *Semantics*. Cambridge 1977 ליונס
- אהרן ממן, העברית המושפעת מן הערבית. מחניים 1, עמ' 106–115 ממן תשנ"א
- עטאללה מנצור, באור חדש. תל אביב 1974/6 מנצור תשכ"ו
- מצטפא מראר, דמע ורמאד. בתוך: שמאס 1974/6, ב, עמ' 19–28 מראר 1974/6
- , דמעוה ואפר. תרגום: אנטון שמאס. בתוך: שמאס 1974/6, ב, עמ' [29–34] מראר 1974/6
- ברוריה מרגולין, המיקוד התחבירי כאבן בוחן סגנונית בסיפורת העברית ובסיפורת הפלסטינית בנות זמננו. רמת גן 1996 מרגולין
- , שקיעים ערביים בלשונו של אנטון שמאס ב"ערבסקות". בלשנות עברית 52, עמ' 53–60 2003 מרגולין
- עבד אלרחמן מרעי, תאחיר אללגה אלעבריה עלי אלערביה. אלרסאלה 11/12, עמ' 129–156 2002/3 מרעי
- סלמאן נאטור, הולכים על הרוח: שיחות בבית שאן. בית ברל, המרכז לחקר החברה הערבית בישראל 1992 נאטור
- מחמוד אלסעראן, אללגה ואלמג'תמע. אלכסנדריה 1963 סעראן
- אליאס עטאללה, פהד אבו כצרה ופארוק מואסי, אלג'דיד פי קואעד אללגה אלערביה. ירושלים 1994 עטאללה ואחרים
- דב עירון, תחביר הלשון הערבית. א-ב. תל אביב 1994 עירון תשכ"ו
- חנה עמית כוכבי, השתקפות המגע הבינתרבותי בהערות שוליים בתרגומי רומאנים מערבית לעברית. בתוך: עוזי אורנן, רינה בן שחר וגדעון טורי (עורכים), העברית שפה חיה, עמ' 269–281. חיפה 2007 עמית כוכבי תשנ"ב
- מאיה פרוכטמן, הידוע והסתום. תל אביב 2007 פרוכטמן תשמ"ב

- פרוכטמן תש"ן
קדרי תשס"ד
- , לשונה של ספרות. אבן יהודה
מנחם צבי קדרי, פרקים בתולדות הלשון העברית, יחידה 5. האוניברסיטה
הפתוחה, רמת גן
- קדרי תשס"ו
קוגוט תשמ"א
- , מלון העברית המקראית. רמת גן
שמחה קוגוט, מצב המחקר של העברית של ימי הביניים. בקורת ופרשנות
16, עמ' 9–31
- קשוע 2002
קשוע 2004
- סייד קשוע, ערבים וקדמים. בן שמן
--, ויהי בוקר. ירושלים
- רבין תשכ"ז
שוכרי 2000
- חיים רבין, תחביר לשון המקרא. ערך: שמואל שקולניקוב. ירושלים
מחמד שכרי, אלכבז אלחאפי. בירות
- שוכרי 2000
שחאדה תשנ"ח
- , רק לחם. תרגום: נוואף עתאמנה. תל אביב
חסיב שחאדה, העברית של הערבים בישראל. לשוננו לעם מט, עמ' 168–
180
- שמאס 1974/6
שמאס 1986
- אנטון שמאס (עורך), בשני קולות. א-ב. ירושלים
--, ערבסקות. תל אביב
- ראובן שניר, פצע אחד מפצעיו: הספרות הערבית הפלסטינית בישראל.
אלפיים 2, עמ' 244–268
- שניר תשנ"ב
- , בנים חורגים ואוהבים: יוצרים ערבים בלשון העברית. מאזניים 6/6,
עמ' 6–9
- עאדל שקור, השפעת הערבית על הכתיבה העברית של סופרים ערבים
בישראל. עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן. רמת גן
- שקור 2010